

ומדברי המפרשים בסוגיתנו (ק"א, שפ"א, הגר"ס) נראה שהחכמים חולקים רק משום מצוה מן המובחר [שאילו היו סוברים חכמים שיש שבה בחמש סאים מבשלש, היו עושים כן גם בשבת, כדמשמע בגמרא], אבל בלאו הכי משמע שמודים הם לעיקר הסברה שמוטב מלאכה אחת ממלאכות הרבה. וכן מובאת סברא זו להלכה בר"ן שבת צג. [עוד היה נראה כאן סברא נוספת; תוספת ההרקה נעשית לצורך שהרי צריך עשרון, ואילו תוספת קצירה וזריה וכו' בכמות מרובה אינה לצורך, שהרי יכול למעט בקצירה ולכשיוזקק אה"כ ירקד עוד. ויתכן שגם זה נכלל בדברי הגמרא מוטב להרבות במלאכה אחת ממלאכות הרבה הנעשות שלא לצורך, וכן משמע מדיוק לשון רבנו גרשום]. עוד משמע בפשטות מדברי המפרשים, שמספר פעולות ההרקה הנוספות שבשלש סאים, אינן פחותות ממספר הפעולות והמלאכות אילו היה קוצר חמש סאים. – ע' גם בשאגת אריה נט. וע"ש (ובסי' נא) באריכות בכלל הסוגיא ובענין ריבוי אנשים במלאכות שהותרו, כגון מילה ע"י שני מוהלים. וע"ע בשו"ת אבני נזר או"ח קנח ואה"ע קכה, ג.

דף סד

'בין שנראה בעליל ובין שלא נראה בעליל, מחללין עליו את השבת. רבי יוסי אומר: אם נראה בעליל – אין מחללין עליו את השבת... אבל התם דנמצאת אתה מכשילין לעתיד לבא, אימא כרבנן סבירא ליה'. ודאי מן התורה מחללים גם בשנראה בעליל, אלא שלדעת ר' יוסי אסור הדבר מדרבנן ולדעת חכמים לא אסרו משום סברת 'נמצאת מכשילין לעתיד לבוא' (עפ"י ריטב"א ראש השנה כא:).
 וכן כתב מדעתו בשו"ת אגרות משה (ח"מ ח"ב עט, ג), שלא מצינו שבשביל חשש שלעתיד יתירו רבנן איסור דאורייתא, אלא מן התורה כל עוד לא קדשו בית דין את החודש יש לילך להעיד בשבת, כי אפשר, ולו במקרה רחוק מאד, שיהא צורך בעדותם, רק מדרבנן יש לגזור. אלא שצידד שם שמא לר' יוסי אסור הדבר מדאורייתא.
 וכן לענין שאר ההלכות המובאות בסוגיא, שנחלקו החכמים אם צריך לצמצם במלאכות כשאפשר אם לאו – כולן מותרים מן הדין ואין לאסור אלא משום חומר שבת. ולכן התיירו החכמים במקום מצוה מן המובחר או משום פרסומי מילתא או בזיון קדשים וכדומה (עפ"י קרן אורה).

'... דנמצאת מכשילין לעתיד לבא'. על סברא זו, ע' בשו"ת חתם סופר רג; אגרות משה או"ח ח"ד פ; מנחת שלמה ח"א ח; שבט הלוי ח"ו כו וח"ו פו.

'היו לפניו שתי חטאות אחת שמינה ואחת כחושה, שחט... כחושה ואחר כך שמינה – פטור, ולא עוד אלא שאומרים לו הבא שמינה לכתחלה ושחוט'. אף על פי שאם יביא שמינה נמצאו קדשים הולכים לשריפה, ובשבת – נמצא שוחט בהמה שלא לצורך, מכל מקום משום מצוה מן המובחר אין לחוש להפסד קדשים וכן לחילול שבת, שהרי הותרה עבודת ציבור [וכמו שהתירו חכמים במשנה להרבות בקצירה משום מצוה מן המובחר] (עפ"י קרן אורה ועוד. וע' אור שמח שגגות ב, טו; שו"ת פרי יצחק ח"א כח דף מט, ד ואילך; אבני נזר חו"מ קמב ד"ה וראיה).

בשו"ת חכם צבי (מה) כתב להוכיח מכאן שקיים מצוה בהידור עדיף על 'אין מעבירין על המצוות' [ודלא כדעת השכות-יעקב ח"א לד] – שהרי בגלל הידור שבשמנה, מורים לו להעביר על המצוה הראשונה.
 ואעפ"י שנראה שמודה החכ"צ שאם התחיל כבר במצוה, אין לעזובה משום הידור – כאן אינו נחשב 'התחיל', מפני שאין זו מצוה פרטית אלא של כל ישראל, והתחלתו של הכהן הפרטי אינו נחשב כ'התחיל' לגבי כלל הציבור, שהרי הם רוצים רק במובחר, וכאילו אינו שלוחם על בחירת בהמה כחושה, ונחשב כלא התחיל כלל (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ב סוס"י לז).

יש מי שכתב לחלק בין הידור בעלמא ובין כחושה שמדובר עליה כאן – בכחושה לגמרי, ואעפ"י שאינה פסולה בדיעבד. (ע' שו"ת דובב מישרים ח"א סא שיישב בזה סתירת הסוגיות. וע"ע ישוב אחר לסוגיא בתמורה, באחיעזר ח"ב מט, י. וע"ע חזו"א תמורה לה, ב).

ולדעת הסוברים הידור מצוה בעלמא מדרבנן (עתוס' מנחות מא: ד"ה אין ריטב"א סוכה יא: ועוד – דלא כמש"כ בחדושי אנשי שם ברכות סוף"ו, וע' בהשגות הראב"ד על המאור פ"ק דסוכה), בלאו הכי אין להוכיח מכאן, שהבאת קרבן מהודר הוא מדאורייתא (ע' מגילה כח. 'את הכבש אחד – מיוחד שבעדרו' יומא לד: 'מבחר נדריכם'; רמב"ם ריש הלכות איסורי מזבח; תוס' ב"ב קסו: ד"ה רבעתים).

עוד בענין הידור מצוה כנגד 'אין מעבירין' – ע' דובב מישרים ח"א צ; מנחת יצחק ח"ב י, ה-יד יא, ד; שבט הלוי ח"ג עט.

– מקשים, מדוע ייפטר על הכחושה והלא שחטה שלא כדין וגם לבסוף לא נתכפר בה, ומאי שנא זה מכל שגגה? וצריך לומר כיון שאילו היה זורק דם הכחושה – היה הקרבן כשר, אם כן אי אפשר לחייבו על השחיטה כי הלא שחט קרבן ציבור הדוחה את השבת, הגם שלכתחילה לא היה רשאי לעשות כן. וצריך עיון (עפ"י שפת אמת. וע"ש שצייד באופן אחר).

אכן אילו היה מדובר שהראשונה היתה פסולה להקרבה, היה חייב חטאת על שחיטתה שהרי אינה ראויה כלל – ע' אגרות משה או"ח ח"ב לו. וע"ע קרן אורה מה שהעיר על דברי הרמב"ם בשנמצאת טריפה. וע' שטמ"ק; אבני נזר חו"מ קנט.

'נמצאת הראשונה כחושה בבני מעיין – מהו, בתר מחשבתו אזלינן וגברא לאיסורא קא מיכוין, או דלמא בתר מעשיו אזלינן. אמר ליה: לאו היינו דרבה ורבא, דאיתמר...'. התוס' בארו שאין זה דומה לאופן שנתכפר בשניה (כגון שנשפך דמה של הראשונה) שודאי חייב – כי יש לחלק בין נידון שהוברר הדבר למפרע שלא עשה איסור, כגון כאן, שכבר אז היתה הראשונה כחושה בבני מעים, אלא שלא נגלה לנו הדבר. ובין נידון שנוצר מצב חדש לאחר מעשהו, כגון נשפך הדם.

ואולם המפרשים פשוו בדעת הרמב"ם שהוא משהו בין הנידונים, וכיון שפוסק כרבה, ללכת אחר מעשיו, הוא הדין כשנשפך דם הראשונה ונתכפר בשניה – פטור (עפ"י לחם משנה שגגות ב, טו; קרן אורה; שפת אמת ועוד).

[נראה שגם לפי דעה זו, אין להשוות נידון זה לדין אדם שעבר ובישל ביום טוב לצורך חול או נכרים, שיהא מחויב עתה לאכול ביום טוב, שבזה יתקן את האיסור שעשה, כשם שכאן אנו אומרים שאם יתכפר בשניה, יתקן את האיסור בכך – שיש לחלק ולומר שכאן כל שלא זורק הדם ולא נתכפר בקרבן, הדבר תלוי ועומד, נמצא שגם השחיטה השניה עדיין התר היא כל עוד לא זרק דם הראשונה, אבל בנידון הנזכר הלא עבר על האיסור בשעת הבישול, וודאי יש מקום לומר שהאיסור לא ייעקר בכך שנתהווה מצב חדש אחר כך, שיאכלנו בעצמו (עפ"י אבי עזרי יו"ט (קמא א, טו)).

בסוף דבריו הביא מדברי המאירי שיתקן האיסור ע"י שיאכל, אלא שתמה שלא נמצא בפוסקים שיש לאכול בעצמו כדי לתקן האיסור. ויש להעיר שבקובץ שעורים (פסחים מו) הקשה על המאירי מסוגיתנו ונטה לאידך גיסא. כשאלה הונו נשאל הגרי"ח מבגדאד (שו"ת רב פעלים ח"א או"ח יב), והעלה שם שאי אפשר לתקן האיסור שנעשה כבר. בין שאר ההוכחות הביא מדברי רש"י ותוס' כאן, שגם אם לבסוף נשפך דם הראשונה ונתכפר בשניה – חייב.

'להעלות דגים, והעלה דגים ותינוק – רבא אמר: חייב' – כיון שהמעשה כשלעצמו הוא אסור, אלא שיש היתר מצד אחר, משום פיקוח נפש שדוחה שבת. הלכך סבר רבא שאם לא נתכוין לדבר מצוה אלא למלאכתו, אין כאן דין דחיה [וגם רבה מודה כשהעלה דגים לחוד שחייב]. ואפשר שאין דין זה

אלא לענין חטאת, שצריך כפרה, אבל אינו חייב מיתה. וכן רש"י (בד"ה לאיסורא) פרשו לענין חטאת, וכן פרש הרמב"ם (שגגות ב).

עוד אפשר, שאין דין זה אלא בשבת שמצוותו לשבות ממלאכת איסור, וכל שנתכוין למלאכת איסור, הרי לא שבת ובאיסור טרה, כל שלא נתן דעתו על מצות עבודה או פיקוח נפש הדוחה שבת, אבל בדבר שאיסורו איסור חפצא, כל שהחפץ היתר, הגם שלא ידע ונתכוין לאיסור – פטור (חזו"א מב, יח).

א. כן מובן לפי זה שאעפ"י שלפי לשנא קמא דעתו גם על התינוק, מ"מ אם העלה דגים חייב כיון שכונתו לצוד דגים, ואינו עושה משום פיקוח נפש. והשפ"א והגר"ס נתקשו בזה. ע"ש. [ונראה שדעתו על תינוק כלומר נוח לו בהעלאתו, אבל המניע למעשהו אינו בשבילו אלא בשביל הדגים, ובאגב דעתו גם על התינוק].

וע"ע בשטמ"ק כאן ובשו"ת דובב מישרים ח"א קל.

ב. על מלאכת צידה בשבת, אם דוקא כשניצוד מיד חייב, או גם הניח מצודה ולאחר זמן ניצוד הדבר – ע' מגן אברהם רנב סק"כ; פרי מגדים (בא"א) שטז סק"ט; זרע אמת ח"א סד; בית אפרים או"ח כ; אבני נזר או"ח תטז; דובב מישרים ח"א קל; חזון איש שביעית כה, לה.

ג. עוד בענין 'בתר מחשבתו' או 'בתר מעשיו' – ע' בשו"ת דובב מישרים ח"ב ז; שבט הלוי ח"ז צד, ב.

ד. נראה שלא נחלקו רבה ורבא אלא בענין פיקוח נפש, אבל בשאר אונס לחלל שבת, אם עושה כן גם מרצונו – אינו פטור. וכן יש לדקדק מלשון התוס' בשבת (ד. ד"ה קודם), כי ההתר של אונס יסודו בכך שאינו עושה ברצון הלכך כל שיש רצון – עבירה היא, אבל פיקוח נפש הותר ולא מטעם אונס (עפ"י הגר"נ גולדברג שליט"א, במכתב).

'חולה שאמדוהו לגרוגרת אחת ורצו עשרה בני אדם והביאו עשרה גרוגרות בבת אחת – פטורין, אפילו בזה אחר זה, אפילו קדם והבריא.'

'אשר שאל מחברת ההצלה אשר אחד מהם הוא מלמד תשב"ר, ונפשו בשאלתו אם הוא מקבל ידיעה על ידי המשרד, שבסמוך לו נמצא חולה שזקוק לעזרה – האם עליו להפסיק את הלימוד עם התלמידים או שיכול לסמוך על כך שאחרים יביאו את ההצלה [כיוון שגם הם שומעים קריאת המשרד] ולא יפסיק תלמוד תורה דרבים של תשב"ר. וכתב כב' הספק הוא שאולי עליו לחשוש שיקדים את האחר בזמן מועט –

הנה דבר פשוט בעיני שעפ"י התורה חייב להפסיק הלימוד, והרי אפילו במצוה אחרת דלאו פיקוח נפש מסקנת הש"ס מו"ק ט. דאם אי אפשר על ידי אחרים חייב להפסיק. ולענין דין פיקוח נפש זה נקרא אי אפשר ע"י אחרים, כיון שיש ספק אולי אחרים אינם מוכנים, וגם אם הם מוכנים אולי הוא יגיע למקום סכנה בזמן מוקדם.

ובזה מתפרש היטב ש"ס מנחות סד. חולה שאמדוהו לגרוגרת אחת, ורצו עשרה בני אדם והביאו עשרה גרוגרות בבת אחת פטורין אפילו בזה אחר זה אפילו קדם והבריא בראשונה, ונפסק בשלחן ערוך או"ח שכה, טו. והיינו דאעפ"י שיודעים שגם חבירו רץ להביא ואם כן הוא מחלל שבת בחנם, מכל מקום כיון שכל אחד חושב שהוא יקדים את חבירו, זה עצמו סיבת הפטור של שבת וממילא חיוב הפקוח-נפש. ועיין לשון המשנה ברורה שם ס"ק מא, ומסיים שם דיש להם שכר טוב מאת ה'. וע"ש בבאור הלכה ד"ה ויש. ושאלתו עדיפא להקל, דהתם בש"ס מנחות כולם יודעים זה מזה, מכל שכן אם אין אנו יודעים בבירור דגם השאר רצו למצוה זאת.

אלא בזאת אני מסופק קצת, באם לפי המצב ישארו הילדים לבדם בלי שמירה, ואולי יכו זה לזה, וזה לפעמים בגדר ספק נפשות, וכן האב השומר ילדיו הקטנים בבית וקראו לו כי האי גוונא על ידי משרד למקום שכבר הוחזק ספק נפשות. וזה הפרט עדיין צריך לעיון' (שבט הלוי ח"ז קנט).

'בעי רבא: חולה שאמדהו לשתי גרוגרות ויש שתי גרוגרות בשתי עוקצין ושלש בעוקץ אחת – הי מינייהו מייתינגן... פשיטא שלש מייתינגן'. משמע, הא כשהמלאכות שוות והאכילות שונות, כגון שתי גרוגרות בעוקץ אחד או שלש בעוקץ אחד – פשוט שאין לתלוש אלא את השתים, שאין להרבות בשיעורים גם כשהותרה הפעולה (עתוס, רשב"א ור"ן – דלהלן; שו"ת הרא"ש כו,ג; שו"ת הריב"ש שפז), אלא שנחלקו הראשונים אם איסור זה הוא מדרבנן – כן משמע בתוס' כאן. וכן דעת הרשב"א (חולין טו: הובא בבית יוסף או"ח שיה ד"ה כתוב), או שמא הוא איסור תורה – כן כתב הר"ן (בביצה ט: בדפי הרי"ף ד"ה ומיהא). הר"ן הוכיח שיטתו זו מגוף הספק ששאל רבא, אם להעדיף תלישה מרובה או אכילה מרובה – ואילו ריבוי בשיעורים אינו אלא מדרבנן, מה מקום יש להסתפק, ודאי יש להרבות בגרוגרות, שאין כאן איסור תורה, ולא להרבות בתלישות שהוא איסור תורה.

ואמנם שאר הראשונים יפרשו שאכן זו כוונת דברי הגמרא 'פשיטא שלש מייתינגן' – כלומר, אין כלל מקום להסתפק שהרי ריבוי בשיעורין אינו אסור מן התורה. נמצא לפי פירוש זה שאין כאן הכרעה בספק שנשאל אלא כעין תמיהה עליו, מה מקום יש להסתפק בדבר.

ובזה מובנת השמטת הרי"ף ספק זה [שתמה על כך בעל המאור בפרק יוהכ"פ. והרמב"ן שם כתב שאין הדבר צריך תלמוד כל עיקר, כי פשוט הוא] – כי אכן אין מקום לספק לפי האמת. ולפי זה מבואר ששיטת הרי"ף כשאר הראשונים, שריבוי בשיעורין מדרבנן, שהרי לשיטת הר"ן ודאי יש צורך להביא דין זה (אבי עזרי (קמא) ריש הל' יו"ט).

א. נראה לכאורה לפרש שיטת הראשונים החולקים, שלדעתם מדובר בסוגיא כשבפעולה אחת הוא תולש את שני העוקצין, ועל זה היה הספק, האם פעולה אחת של שני עוקצין עדיפה על פעולת תלישת עוקץ אחד עם יותר תאנים. ויסברו שאין בריבוי העוקצים איסור תורה, שהרי תלישה אחת לשניהם [וכעין צידת דגים עם תינוק דלעיל], נמצא שבשני צדדי הספק אין תוספת של איסור תורה [אבל בשתי תלישות, נראה ודאי שאסור מהתורה – כדמשמע בשו"ת הרשב"א ח"ו שמגן]. וכן משמע מתוך דברי הח"ח ז"ל (בספרו מתנה ישראל פל"א מובא בהר צבי) שאיש צבא המוכרח על פי הממשלה להוציא חפצים מרשות לרשות, אם מוציא ביחד עמם גם חפצים אחרים – באנו למחלוקת הראשונים אם ריבוי בשיעורים מדאורייתא או מדרבנן [ונפ"מ בזה"ו שאין רשות הרבים גמורה, ובמקום כורה והפסד. ע"ש]. – הרי שאעפ"י שמרבה במלאכה, כיון שעושה כן בפעולה אחת, הרי זה כריבוי בשיעורים [גדול אחד הקשה על הח"ח מדברי הירושלמי (כתובות פ"ג) שחייב על כל שבולת ושבולת. ותיריך בהר צבי ששם שונה כיון שעושה באיסור, וכל גידון הראשונים הוא כשעושה פעולת התר ומרבה יותר מן הצריך].

ב. עוד בענין מחלוקת הראשונים – ע"ע במנחת חינוך לב, ב (– תלה המח' (עפי"ד הר"ן) בשאלת 'הותרה' או 'דחיה'; קושיא משחיתת בהמה גדולה יותר מן הצורך); שו"ת רב פעלים – או"ח ח"א כא (– חולה שצריך לשחוט בשבילו, ומצוי עוף קטן לפניו, אין לשחוט לו גדול).

ג. כתבו כמה אחרונים (אמרי בינה; אור שמח יח, א, ודלא כהמנ"ח והר"פ הנ"ל – מובא בהר צבי כאן) שלא אמר הר"ן אלא בכגון תלישת תאנים, אבל כגון שחיתת בהמה גדולה במקום שאפשר בקטנה – אין בריבוי כזה איסור תורה, מפני שמלאכה אחת היא לשניהם, ואין שום תוספת במלאכה, אבל בכגון תלישה, הרי הוא תולש שני פירות במקום אחד ויש כאן ריבוי בעצם המלאכה.

ואין להקשות מדין העלה דגים ותינוק, שלרבה פטור ולרבה חייב – ממה נפשך; לשיטת הר"ן שריבוי בשיעורין איסור תורה הוא, מדוע לרבה פטור, הלא כיון שהעלה גם דגים, יש כאן מעשה צידה [והרי נתכוין לכך]. ולשאר הראשונים קשה להפך, מדוע רבא מחייב, אמנם בתר מחשבתו אזלינגן, אך הלא אין לחייב על מחשבה לבד ללא מעשה, וכאן אין מעשה, שהרי הוא רק תוספת? – אך פשוט הדבר שאין כאן כל קושיא; כי כאן העלאת הדגים היא תוצאה מוכרחת מפרישת המצודה

להעלות התינוק, ועל כן אם הולכים אחר מעשיו, אין לחייבו בעבור הדגים, ואינו דומה כלל לתוספת שדיבר הר"ן שיש בזה איסור תורה, כי שם אפשר היה לו בלא התוספת.

ולאידך גיסא, הראשונים הסוברים שאין איסור תורה בתוספת – זהו רק באופן שעושה מלאכה בהתר, כגון שנצרך לבצור תאנה לחולה, אלא שמוסיף בשיעור הנצרך, אבל כאן, הלא העלאת התינוק איננה כלל מלאכת צידה, נמצא שבהעלאת הדגים אינו רק מוסיף, אלא מעשה הצידה כולו מתייחס אך ורק על הדגים, ועל כן אם בתר מחשבתו אוליגן, חייב על הדגים (אבי עזרי (קמא) ריש הל' יו"ט).

נקט דבר פשוט וברור שאין צידה באדם, ובאבני נזר (או"ח קפט, כב) דן בדבר שאמנם באדם גדול אין שייכת מלאכה זו, שהרי הוא איש לעצמו ואינו ניצוד למאן דהו, רק מצילו ממיתה. ואולם לענין תינוק כתב (עפ"י משמעות התוס' בד"ה להעלות) ששייך בו צידה להשיבו אל אביו, אלא שהותר משום פיקוח נפש. ונפ"מ – תינוק נכרי.

ולפי זה חזרת הקושיא על התוס', שהרי הם עצמם כתבו שריבוי אינו אלא מדרבנן, וא"כ מדוע יתחייב כשהעלה דגים ותינוק. ושמא יש לתרץ בדרך אחרת, שכוונתו לדגים מחשיבה את מעשהו ומחילה עליו שם צידה של איסור, ואינו דומה למלאכה שעיקרה להתר ומרבה אגב גררא דברים אחרים.

עוד נראה לכאורה שאם יש לפנוי שתי רשתות, אחת מרווחת ואחת צפופה, ויכול להעלות התינוק בראשונה אבל לא דגים, ולקח השניה והעלה תינוק ודגים – לדברי הכל אסור [גם אם ננקוט כדעת הראשונים שכשמעלה תינוק מותר לו להתכוין גם לדגים. ע' בשער הציון שכת] ואולם לענין חיוב לכאורה תלוי הדבר בשיטות הראשונים אם מרבה בשיעורין דאורייתא או דרבנן. וצ"ע.

– אין הספק אמור אלא כשאין הזמן בהול, אבל כשהחולה זקוק לכך בדחיפות והזמן בהול – אין מדקדקים בדבר (עפ"י מרדכי שבת תסג. מובא בכנסת הראשונים כאן).
וכן לאידך גיסא, לענין עשרה בני אדם, אם אין הזמן בהול, מסתבר שאסור להרבות בגברי ללא צורך (עפ"י באור הלכה שכת, טו. ע"ש בשם א"ר מש"כ מתשובת הרמ"א עו).

(ע"ב) אין מעבירין על המצוות. לפי טעם זה, אילו כבר עבר למקום רחוק – היה קוצר משם ומביא. ואולם לפי הטעם הראשון משום 'כרמל', אפילו כבר קצר ברחוק, יחזור ויקצור בקרוב (עפ"י שפת אמת. וע' קרן אורה).
עתוס'. וע' בהרחבה בחדושי הר צבי כאן, ובמובא בזבחים נא.

'כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה... כי מטא עומר לא הווי ידעי מהיכא אייתי עומר, אכרוז, אתא ההוא חרשא, אותיב ידיה אצריפא... גגות צריפין... עין סוכר. לפי שהחריבו החילות כל סביבות ירושלים (רש"י).

ויש להוסיף שבכוונה החריבו, כדי לבטל העבודה. ובאותם שני מקומות הסתירו את התבואה מן האויב ועל שם כך נקראו 'גגות צריפין' – שכיסו מקום הזריעה בגגות של צריפים. וכן 'עין סוכר' – שזרעו במקום סגור הסמוי מן העין. ולא מסרו זאת אלא לחרשים, שלא יודעו הדבר לאויב (עפ"י מהרש"א).

'חכמת יונית'. רוב הראשונים פרשו שהכוונה לחידות ומליצות ורמזי לשון שהיו מקובלות על 'בני פלטיין' ושאר העם לא הבינם. ואין הכוונה לחכמת הפילוסופיה היוונית, כי אין זה ענין למעשה של אותו זקן (עפ"י רש"י כאן ובב"ק פג ובסוף סוטה; רמב"ם בפרוש המשנה סוטה; שו"ת הריב"ש מה; נתיבות עולם למהר"ל, נתיב התורה יד. וכתב הרמב"ם על אותה חכמה: 'דבר זה אין לי ספק שנשתקע ולא נשאר ממנו בעולם היום לא מעט ולא הרבה'.
וע' בספר מגן אבות לרשב"ץ אבות ב, יט).

אסמכתא גדולה לפרוש זה, מהביטוי 'חכמת יונית' ולא 'חכמה יונית', שמלשון זה משמע שהכוונה ב'יונית' לשפה היוונית, היינו, 'חכמת לשון יונית' ('יהדות ומדע' לפרופ. יהודה לוי שיחי' עמ' 142). הערת הגר"מ מאוזו שליט"א: אין זה מוכרח כ"כ, כי מצינו חכמת גם בנפרד – 'חכמת ודעת' (ישעיה לג ו). יש מן הראשונים שפרש 'כגון אלו החוזים בכוכבים' (רמ"ה בשיטה מקובצת ב"ק שם). וטעם הגזרה – משום מעשה שהיה; יש מפרשים מחשש מלשינות ומסורות, ויש אומרים שהמעשה לא היה אלא עילה לגזירה, אך עיקר הטעם משום מינות, שלא להתחבר ליוונים ולתרבותם (ע' באוצר מפרשי התלמוד שם. וע"ע ביוסף דעת חגיגה כב על גזרות חז"ל 'משום מעשה שהיה').

וזה לשון המאירי (ב"ק שם): 'וקרובי מלכות שלהם, מצד שהם צריכים לכמה דברים בתכסיסי מלכים, שהיו נמשכים אחר חקירת החכמה עד להרבה, ולא היו מקרבים כל כך אלא מי שהוא שלם בחכמות ודעתו צלולה בכל הדברים – הותר להם ללמדה. ואף החכמים השלמים, שכבר מלאו כרסם בשר ויין – רצה לומר: התורה ותלמודה וסודות מצוותיה – אין לך קרובים למלכות יותר מהם, והרי נאמר 'בי מלכים ימלוכו', ומותר להם ללמדה כדי להשיב עליהם, ולחזק ענין הדת במסמרות לא ימוט'. הערת הגר"מ מאוזו שליט"א: נראה להדיא שהמאירי מבין חכמת יונית על חכמת הפילוסופיא, ולא כרוב הראשונים הנ"ל ומתכוין להלכה למעשה בדורו על הרמב"ם וכיו"ב. (יש להעיר שהמאירי בסוטה פירש כפרש"י והרמב"ם. ואולם יש שפרשו הכוונה לחכמת הפילוסופיא – ע' במדרש שמואל אבות ב, יט ועוד. והמעשה שבעטיו גזרו לא היה אלא עילה לגזירה, אבל גזרו על הכל מקום מינות, ולא משום חשש מלשינות ומסירה – עפ"י עבודת הקודש חלק התכלית טו יז.)

*

'אין מעבירין על המצוות'

'... ואמנם מצוות 'לא תעשה' באר הכתוב העונש על כל אחת מהן, מלבד המעט מהן, וחייב על קצתם המיתות ועל קצתם הכרת ומיתה בידי שמים... אבל מצוות עשה, לא התבאר שכר כל אחת מהן מזה היא אצל השי"ת. וכל זה כדי שלא נדע איזו מצוה צריך מאד לשמרה ואיזו מצוה למטה הימנה, אבל צוה לעשות ענין פלוני ופלוני ולא הודיע שכר איזה משניהם יותר גדול אצל השי"ת, ומפני זה צריך להזהר עליהם כולם. ומפני זה העיקר אמרו: העוסק במצוה פטור מן המצוה, מבלתי הקשה (= השוואה) בין המצוה אשר הוא מתעסק בה ובין האחרת אשר תבצר ממנו. ולזה גם כן אמרו: אין מעבירין על המצוות – רצה לומר, כשיזדמן לך מעשה מצוה, לא תעבירה ותניחנה לעשות מצוה אחרת' (פירוש המשנה להרמב"ם אבות ב,א).

דף טו

'זיודעים שבעים לשון' – שידעו ברוב הלשונות (כן כתב הרמב"ם בהל' סנהדרין ב,ו). עוד בענין זה ע' במובא ביוסף דעת סנהדרין יז.

'פתחיה על הקנין – זה מרדכי...'. מכאן ראייה שהממונים שהיו במקדש, לא היו צריכים להיות כהנים או לויים (ריעב"ץ).

לדברי רבי ישמעאל, זהו דוקא כשבא בשבת, שאין להרבות יתר על מידה זו כי אפשר לברור סלת מובחר ע"י הרקדה מרובה, אבל כשבא בחול – מצוה להביא חמש סאים, ומהם לנפות עשרון. (יחס של 3/50), שכן משובח הדבר יותר, להוציא מעט סלת דק היוצא ראשון.

ב. לדברי חכמים במשנתנו, לא היה הפרש בין חול לשבת בקצירת העומר, לא בכמות ולא באופן העשייה. לדברי רבי ישמעאל היה חילוק בכמות הנקצרת, כנזכר. לדברי רבי חנינא סגן הכהנים, בשבת היה נקצר ביחיד ובמגל אחד ובקופה אחת, ובחול – בשלשה, לעשות לו פרסום, מפני הבייתוסין. ולחכמים – אף בשבת היה נעשה בשלשה. [ישנה דעת תנאים שאין קצירת העומר דוחה שבת כלל, כדלהלן עב].

דפים סג – סד

קיא. באלו מצוות הדוחות את השבת, נחלקו חכמים האם יש למעט במלאכות כשאפשר, אם לאו? מהן הסברות המיוחדות שבכל מקום ומקום?

המצוות שנחלקו בהן תנאים האם ממעטים בהן בשבת; כאמור, לרבי ישמעאל מיעטו מן הכמות הנקצרת בחול. ולחכמים לא מיעטו. מצד אחד כאשר בא מעט מתוך כמות גדולה הרי זה הידור מצוה ושבת. מצד שני מוטב להרבות במלאכה אחת – הרקדה – כדי להוציא קמח מובחר, ולא להרבות במלאכות הרבה; קצירה, זריה, ברירה וכו' שלא לצורך (ע' ר"ג).

וכן נחלקו תנאים האם אדם אחד קוצר את העומר שבא בשבת, ובמגל אחד ובקופה אחת (ר' חנינא סגן הכהנים), או בשלשה כבכל שנה (חכמים). כאן צורך גבוה נעשה כהלכתו, בין שנעשה באחד בין בשלשה, ואין הפרש בהידור המצוה כשלעצמה. אלא יש כאן סברה אחרת – לפרסם הדבר, כדי להוציא מלבן של צדוקים.

הפשט הפסח בי"ד שחל להיות בשבת – נחלקו חכמים האם מפשיטים עד החזה בלבד לצורך הוצאת האימורים (ר"ש בנו של ריב"ב), או מפשיטים את כולו (חכמים). כאן הנידון שונה כי כבר נעשה צורך גבוה ואין בהמשך ההפשטה צורך לפסח, מאידך יש כאן סברה אחרת להתיר – משום בזיון קדשים. א. הוא הדין לשאר קרבנות ציבור. או אפשר שדוקא בפסח התירו חכמים מפני שעיקרו בא לאכילה (תוס').

ב. יש לשמוע מדברי הרמב"ם (קרבן פסח א, יד טז) שפוסק מפשיט את כולו. ונראה שלדבריו היה מוציא האימורים לאחר גמר ההפשט, ולא כמשמעות הסוגיא בשבת (קלב כדפרש"י) שהיה מוציאים כשהגיע לחזה (עפ"י שאגת אריה נא).

חילול שבת לצורך הגדת עדות החודש, כשהירח נראה בעליל; לחכמים – מחללים, ולרבי יוסי אין מחללים. כאן אין קעת שום צורך גבוה ולא ניתנה שבת לידחות כלל, שלא כבנידונים דלעיל. מאידך יש הטר משום פעמים אחרות שיימנעו מלבוא לב"ד גם כשלא יראה בעליל.

דף סד

- ק"ב. א. השוחט בטעות שני קרבנות ציבור, ואחד מהם שלא לצורך – מה דינו?
ב. שחט קרבן ציבור בשבת, ונמצאת בהמה כחושה – האם ישחוט שמנה? ומה הדין כששחט שנים והוברר שהראשונה כחושה והשניה שמנה?
ג. תינוק נפל למים, ופרש אחד מצודה להעלות דגים והעלה דגים בלבד, או שהעלה התינוק עמהם – מה דינו?
ד. חולה בשבת שאמדהו לגרוגרת אחת לריפוי, ורצו עשרה בני אדם והביאו עשרה גרוגרות – האם יש כאן חילול שבת בשגגה?
ה. חולה שאמדהו לשתי גרוגרות, ולפניו שתי גרוגרות המחוברים לעץ בשני עוקצין, ושלוש המחוברות בעוקץ אחד – אלו גרוגרות יש להביא?
א. שחט שני קרבנות ציבור בשבת – על הראשונה פטור, ועל השניה חייב. ואפילו נתכפר לבסוף בשניה (כגון שנשפך דמה של ראשונה [אחר שחיתת השניה] (רש"י). והרמב"ם השמיט זאת. ע' במפרשים) – חייב על שחיתתה, כי בשעה ששחט עשה מלאכה אסורה.
ב. שחט בהמה בשבת לקרבן ציבור ונמצאת כחושה – אמר רבה: אומרים לו הבא אחרת שמנה (משום הקריבהו נא לפחתך.... ואעפ"י שבדיעבד כשרה, אינה מן המובחר. וכן פסק הרמב"ם). לפי אפשרות אחת שהעלו בגמרא, רבי אמי חולק על כך.
יש שכתב שמחלוקת תנאים היא במקום אחר (ע' שו"ת אחיעזר ח"ב מט, י).
שחט שנים ורק לאחר שחיתת השניה הוברר שהראשונה היתה כחושה (או שנמצאת טריפה בבני מעיים. רמב"ם); לדעת רבי אמי (ל'אבע"א') – ודאי חייב. וכן הדין לר"בא (כי לפי מחשבתו בשעת שחיתת השניה, לא היה כאן כל התר). ולדעת רבה נחלקו שתי לשונות בגמרא האם יש לפטור, שמא הולכים אחר מעשיו ולא אחר מחשבתו, והלא בסופו של דבר הוברר שמעשה השחיתת השני היה כמצוה. (ואינו דומה לנשפך דם הראשונה הנ"ל – שבשעת מעשה השחיתת לא היה כל התר, אבל כאן היה מותר אלא שלא היה הדבר ידוע (עפ"י תוס'). והמפרשים צידדו בזה לשיטת הרמב"ם, שנשפך הדם דומה לנמצאת כחושה).
[אלים לקרבנות – מביאים ממואב. כבשים – מחברון. עגלים – משרון. גזלות – מהר המלך. רבי יהודה אומר: מביאים כבשים שגבהם כרחבם (י"ג: שגובהם רחבים) (פז.).]
כתב הרמב"ם (איסור"מ א, א, ו, א) שבכלל המצוה להקריב תמימים, שיהו הקרבנות מובחרים; הן בובחים הן במנחות ונסכים [שגם הם נצרכים להיות 'תמימים' כדלהלן פז].
ג. נתכוין לצוד דגים וצד דגים בלבד – חייב. [ומשמע בגמרא שאפילו ידע שיש שם תינוק טובע (וי"ל גם לתינוק נתכוין) – חייב, שהרי גם מחשבתו וגם מעשיו של איסור].
העלה דגים ותינוק – רבה אמר: פטור. רבא אמר: חייב. ונחלקו שתי לשונות בדעת רבה, האם פוטר רק משום ששמע שטבע שם תינוק, ודעתו גם עליו. או פוטר בכל אופן, כי סוף סוף במעשה שעשה לא היה מלאכת איסור.
הרמב"ם פסק כרבה לפטור, שהולכים אחר מעשיו ולא אחר מחשבתו. ובספר אור זרוע (מלאכת זרוע) פסק כרבא.

ד. רצו עשרה בני אדם להביא לחולה גרוגרת, בין שהביאו בבת אחת בין בזה אחר זה, ואפילו כבר הבריא בראשונה – כולם פטורים, שכולם נתכוונו למצוה, והזריז לחולה – משובח. ויש להם שכר טוב מאת ה' (ש"ע).

ה. חולה הצריך שתי גרוגרות, ויש בעץ שתי גרוגרות בשני עוקצין או שלש בעוקץ אחד – פשוט שיש להביא לו את השלש התלויות בעוקץ אחד שאעפ"י שמרבה באכילה, הלא ממצט במלאכה.

קיג. מהיכן מביאים את עומר התנופה?

העומר, מצוה להביאו מן הקרוב, אם משום כרמל – שתהא התבואה רכה ונמללת וכשבאה ממרחק היא מתקשה, אם משום שאין מעבירים על המצוות. לא ביכר הקרוב לירושלים – מביאים אותו מכל מקום. מאריך ישראל בלבד (ע' להלן פג-פד). ביכר מן הקרוב אלא שאינו מובחר כמו התבואה הרחוקה – המובחר עדיף (כן כתב לצדד בספר טהרת הקדש להלן פג:).

דפים סה – סו

קיד. א. מה היו עושים כדי להוציא מלבן של בייתוסים שהיו אומרים ממחרת השבת – שבת בראשית?

ב. מתי נצחו החכמים את הבייתוסים בויתוסים על ספירת העומר, ומה קבעו לזכר הדבר?

ג. אלו דרשות הובאו בסוגיא המלמדות שספירת העומר מתחילה מיום ט"ז בניסן?

ד. קצירת העומר והבאתו, והספירה – ביום או בלילה? ומנין שסופרים מתאריך ההבאה עצמו?

ה. כתוב אחד אומר: תספרו חמשים יום וכתוב אחד אומר שבע שבתות תמימות תהינה – הכיצד?

א. במוצאי יום טוב ראשון של פסח היו קוצרים את העומר בעסק גדול; שלוחי בית דין יוצאים מערב יום טוב ועושים אותן כריכות במחובר לקרקע כדי שיהא נוה לקצור. כל העיירות הסמוכות מתכנסות לשם, והקוצר מכריז ואומר 'בא השמש?' – הין, 'מגל זה... קופה... [שבת היום...]' וכו' – שלש פעמים על כל דבר ודבר. וכל כך למה – מפני הבייתוסים שהיו אומרים אין קצירת העומר במוצאי יום טוב. מאותה סיבה היה העומר נקצר בשלשה אנשים בשלש מגלות ובשלש קופות, כדלעיל.

ב. מיום שמיני בניסן ועד סוף המועד (=פסח) נצחו החכמים את הבייתוסים בענין הספירה והג השבועות, וקבעו ימי שמחה שאין מספידים בהם, וכל שכן שאין מתענים בהם. לגרסת רש"י קבעום שלא להתענות – אבל בהספד מותר.

ג. כתוב אחד תלה הספירה בימים וכתוב אחד אמר לספור שבועות תמימות – ללמד שאם חל פסח באחד מימי השבוע, סופרים מלמחרת ואין מתחילים מיום ראשון בשבת למנות שבועות תמימות בדוקא. (ריב"ז). ואמרו ישובים נוספים למקראות, כדלהלן.

תספר לך – ספירה תלויה בבית דין. כלומר הספירה תלויה ביום טוב שנקבע לפי קידוש ב"ד את החודש, ולא ספירה לפי ימי השבוע הנתונה לכל אדם. (רבי אליעזר וריב"ב [י"ג: ר' יהודה. עתוס']. אך מדרש זה אין הוכחה על יו"ט ראשון דוקא, שמא יו"ט אחרון).